

Urbáre panstva Červený Kameň zo 16. a 17. storočia ako pramene k dejinám vinohradníctva

Eva Benková

Na začiatku 16. storočia sa v závislosti od aktuálnej politickej, ekonomickej a sociálnej situácie podmienenej predovšetkým osmanskou expanziou do juhovýchodnej a strednej Európy zmenili i trhové pozície a rentabilita vinohradníckej výroby v malokarpatskom regióne. Po obsadení sriemskych a dolnozemsých vinohradníckych lokalít Osmanmi sa tunajšie vinohradníctvo dostalo na perifériu európskeho obchodu s vínom. Neustály dopyt spoločnosti po kvalitných vínach a rozšírenie okruhu konzumentov podnietili vinohradníckych producentov pod Malými Karpatmi spoločne so šopronskými vinohradníkmi zaujať postavenie dodávateľov vín pre Čechy, Moravu, Sliezske, Poľsko (Krakov), Rakúsko i nemecké krajiny.

Iniciatívy sa uchopili nielen podnikaví jednotlivci, mešťania a novousadení šľachtici v malokarpatských mestách a mestečkách, ale i významné magnátske rody Fuggerovcov a Pálfiocov, majitelia panstva Červený Kameň.¹ Z údajov červenokamenskej účtovnej evidencie vyplýva, že vinohradnícka výroba zastávala v hospodárstve panstva prvoradú úlohu.² Pretože hospodárska politika Fuggerovcov spočívala na režijnom systéme hospodárenia (prvky ktorého prevzali i Pálfioci), celoročný cyklus prác poddaných v panských vinohradoch i trhové realizovanie vína ako finálneho produktu vinohradníckej výroby prebiehali podľa presného rozvrhu urbáriálnych povinností, inštrukcií provizorov, kľúčiarov, výčapného a vinohradníckeho poriadku.³

Celistvý a plastický obraz o pomeroch vo vinohradníckej výrobe na červenokamenskom domíniu poskytujú základné inštrumenty hospodárskej správy – urbáre. Skutočnosť, že urbáre boli právne záväznou normou a vyjadrením vzájomného vzťahu

¹ Fuggerovci získali panstvo Červený Kameň od Alexeja Turzu v roku 1535 a Pálfioci sa jeho majiteľmi stali v priebehu rokov 1583 – 1588. Consensus super castro wereskew fuggaris. Magyar Országos Levéltár (ďalej *MOL*), fond (ďalej f.) Magyar Kancelláriai Levéltár (ďalej *MKL*), Libri regii (ďalej *LR*), 1. kötet, fol. 312, pag. 250. JEDLICKSA, Pál. *Eredeti részletek gróf Pálffy-család okmánytárához (1401-1653) s gróf Pálffyak életrajzi vázlatai*. Budapest : Stephaneum Nyomda, 1910, s. 8; JEDLICKSA, Pál. *Kiskárpáti emlékek*. I. kötet. Budapest : Nyomatott a "Hunyadi Mátyás" Intézetben, 1882, s. 15; BAĐURÍK, Jozef. *Malokarpatské vinohradníctvo v 16. storočí*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 1990, s. 45-58; DUCHOŇ, Michal. Šľachta v malokarpatských mestách v ranom novoveku (16. – 18. storočie). In *Forum Historiae* [online] II, 2008, č. 2, s. 1-13. Dostupné na internete <http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2008/texty_2_2008/Duchon.pdf> [cit. 2011-12-2].

² O tradičnom význame vinohradníctva a produkcii vín v dedinách panstva (Budmerice, Vištuk, Horné Orešany, Doľany) v období stredoveku vypovedajú i registre desiatkového vína z roku 1435. K ranému novoveku bližšie pozri primárne dokumenty hospodárskej správy panstva – hlavné pokladničné knihy, hlavné peňažné a úverové knihy. *MOL*, f. Diplomatikai Levéltár (ďalej *DL*), č. 25946, 34982. ŽUDEĽ, Juraj. *Panstvo Červený Kameň I. (1287) 1536 – 1913*. Inventár. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1969, s. 17-19, 21-23, 27-30, 73-76.

³ SEDLÁK, František. Náčrt vývinu správy feudálnych panstiev na Slovensku od polovice 16. do polovice 19. storočia. In *Historické štúdie* X, 1965, s. 59.

zemepána a jeho poddaných, bádateľovi umožňuje hodnoverne rekonštruovať poddanské povinnosti (organizáciu prác vo vinohradoch, odvádzanie špecifických vinohradníckych poplatkov z poddanských viníc, určenie podielu chorvátskych osadníkov na rozvoji malokarpatského vinohradníctva) a sledovať reguláciu spoločenských vzťahov prostredníctvom jednotlivých prvkov vinohradníckeho práva.

Pre panstvo Červený Kameň sa zachovali spolu štyri urbáre z rokov 1543, 1559, 1598 a 1660.⁴ Najväčšou výpovednou hodnotnou disponujú tie, ktoré boli zostavené novými majiteľmi krátko po prevzatí domínia do ich vlastníctva (fuggerovský urbár z roku 1543 a pálfiovský z roku 1598).⁵ Historikovi približujú nielen aktuálny ekonomický, administratívny a právny stav predmetných majetkov, ale písomne legitimujú domáce, respektíve prevzaté spoločenské zvyky, vinohradnícku kultúru, či tradičné formy agrotechniky viniča a technológie výroby vína.⁶

Na konci 16. storočia sa na území červenokamenskej domény nachádzali mestečká (*Marckht*) Častá, Dolné Orešany, Doľany (ako mestečko sa za Fuggerovcov po prvý raz spomínali v súdnej knihe panstva z roku 1550),⁷ dediny („*Dorf*“) Suchá nad Parnou

⁴ Regestum super proventum et numerum colonorum tam inquilonorum et obventionum ad castrum Weresk pertinetium conscriptum 22. die Octobris Anno Domini 1559. *MOL*, f. Urbaria et Conscriptioes (ďalej *U et C*), fasc. 61, nro. 38; Urbarium vndt Verzeichnus aller der Marckht vndt Droffschaften auch Allerley Ordinarý und Extra Ordinarý Einkhomen auch der Mühlen vnd Teüchten in der herrschafft Pýberspurg, wie hernachvolget betz. Slovenský národný archív (ďalej *SNA*), f. Panstvo Červený Kameň I (ďalej *ČK I*), kartón (ďalej k.) 33, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 66. Anno 1660. Volget Nun alle Dörffer in dieser herrschafft Pýberspurg diese beschreibung. *SNA*, f. *ČK I*, k. 64, inv. č. 142; Urbár hradného panstva Červený Kameň. In MARSINA, Richard – KUŠÍK, Michal (ed.). *Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku I. (XVI. storočie)*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1959, s. 69-163; ŽUDEL, Juraj. *Fuggerovci na Červenom Kameni 1535 – 1583*. Bratislava : VEDA, 1991, s. 18; TIBENSKÝ, Ján. *Poctivá obec budmerická. II. Starodávna história. Každodenný život slovenskej dediny od najstarších čias do začiatku 18. storočia*. Budmerice : RAK, 1998, s. 135.

Urbáre z rokov 1543, 1598 a 1660 sú písané v nemčine a vydala ich správa panstva. Urbár z roku 1559 bol napísaný po latinsky a vznikol pravdepodobne na pokyn Uhorskej komory, ktorá Červený Kameň spravovala krátko po skončení panstva v dôsledku odsúdenia Fuggerovcov pre ilegálny vývoz dobytká do roku 1560. Po formálnej stránke je urbár z roku 1543 urbárom v pravom zmysle slova, z roku 1559 urbárskym registrom, urbáre z rokov 1598 a 1660 urbármi s črtami účtovného predpisu. V štúdiu budeme používať len termín urbár.

⁵ Urbár z roku 1598 nie je originálom, čomu nasvedčuje pasáž „*Dise zwey vnbeschribene blätter, seint in den alten urbarium ausgeriss.*“ Podľa Patrika Dubovského ide o neskorší odpis vyhotovený najskôr v roku 1609. *SNA*, f. *ČK I*, k. 33, inv. č. 66, pag. 54; DUBOVSKÝ, Patrik. *Poddansko-zemepánske vzťahy na panstve Červený Kameň v 16. storočí podľa urbárov panstva z rokov 1543 a 1598*. (diplomová práca). Bratislava : s. n., 1988, s. 35.

⁶ KAHOUNOVÁ, Ema. Tradičné formy agrotechniky viniča a technológia vinárstva na Slovensku. In *Agrikultúra IX*, 1970, s. 109n; KAHOUNOVÁ, Ema. Viničné právo na západnom Slovensku a jeho vplyv na spoločenskú kultúru vinohradníkov. In *Slovenský národopis*, 18, 1970, č. 4, s. 595n; EGLOFF, Gregor. Das Urbar als Werkzeug historischer Erinnerung und Legitimation. Güterverzeichnisse des Kollegiatstifts St. Michael in Beromünster vom 14. bis ins 17. Jahrhundert. In SABLONER, Roger – MEIER, Thomas (Hgg.). *Wirtschaft un Herrschaft. Beiträge zur ländlichen Gesellschaft in der östlichen Schweiz (1200 – 1800)*. Zürich : Chronos, 1999, s. 372.

⁷ S označením Dolian ako mestečka sa vôbec po prvýkrát stretávame už v roku 1525. Fakticky sa ním stali až na konci prvej polovice 16. storočia, pred rokom 1550. Doľany dostali v roku 1580 právo konať dva výročné jarmoky a v roku 1582 získali trhová výsadu na ďalšie dva a erbovú výsadu. *Concessio Nundinarum Oppido Ottental ad arcem Wereskeo pertinentiarum modo infrascripto facta, Concessio Nundinarum et donatio sigilli*

(v štatučnom mandáte z roku 1536 Ferdinanda I. ju mylne označili za mestečko – „*oppidum*“), Budmerice, Vištuk, Jablonec, Košolná, Dlhá, Kaplná, Zvončín, Dubová, polovica Bohdanoviec nad Parnou, Klčovany, Šelpice a Borová.⁸ Stredoveké osady Fančal, Nemečín, Neudorf, Schönau a Lattingdorf sa zemepánom nepodarilo znovu osídliť.⁹ Pri panských pílach pod hradom v údolí potoka Gidry vznikla dedina Píla, ktorá sa v písomných prameňoch po prvý raz objavila v roku 1602.¹⁰

O vinohradoch ležiacich v chotároch sídiel panstva podrobne hovorí kniha vinohradov *Weingarten Buech*, ktorú v roku 1543 založil prefekt hradu Sebastián Kurz.¹¹ Informácie o držiteľoch vinohradov a odvádzaní viničných poplatkov sa do nej zapisovali až do roku 1596.¹² Dopĺňa a rozširuje naše poznatky o rozmiestnení vinohradníckych honov, ktoré sprostredkujú nami analyzované urbáre.

Napriek vzostupnej tendencii v 16. storočí nemohla produkcia vína z panských vinohradov rozhodujúcou mierou ovplyvniť postavenie červenokamenského panstva na trhoch s vínom.¹³ Zárukou výnosného obchodu s vínom bol výber feudálnej renty z poddanských hospodárstiev. Pretože správa Červeného Kameňa prebiehala pod vlastnou réžiou a tunajšie dediny boli založené na emfyteutickom práve, je pochopiteľné, že pri určovaní výšky peňažných a naturálnych dávok a spôsobu vykonávania povinností poddaných sa uhorské zákonné ustanovenia uplatňovali len minimálne.¹⁴

Oppidi Ottenhal facta. *MOL*, f. *MKL*, *LR*, 4. kötet, nro. 198, fol. 219, pag. 157; nro. 208, fol. 309, pag. 222. *SNA*, f. *ČK I*, k. 29, inv. č. 55, fol. 61; RÁBIK, Vladimír. K vývoju Dolian a ich symbolov. Neznáma erbová listina z roku 1582. In *Genealogicko-heraldický hlas* XVI, 2006, č. 1, s. 20-21.

⁸ V štatučnom mandáte sa uvádza, „... simul cum universis suis oppidis Schadmesdorff alias Cseszthe, Dwrnnpach, alias Zwha, Nwsdorff alias Thothhoyos apellatis. Item villis sew possessionibus Ottenhal, Pwdmerycz, Wystdorff, alias Wyschwł, Nyckleshoff alias Helmes, Gesseldorf alias Goschwle, Longendorff: Kapolna, Wuntheldorff alias Wunthwle, Wernerdorff alias Dobo nominatis, colonos habens: necnon Fenchledorff alias Fanczel Lottindorff Schenaw: Golthspan: Selpycz, Wynczensky et Newdorff vocatis omnino desertis et colonis sive incolis penitus destitutis... Pwdancz omnino in dicto comitatu Psoniens existens.“ PERES, Zsuzsana. *A magyar „hitbizományi“ jog kezdetei* (doktori értekezés). Pécs : Pécsi Tudományegyetem Állam- És Jogtudományi Kar Doktor Iskola – Jegtörténeti Alprogram, 2009, s. 37.

⁹ ŽUDEL, Juraj. Osídľovanie červenokamenského panstva koncom 16. storočia. In SEDLÁK, Vincent (zost.). *Zborník príspevkov k slovenským dejinám*. Bratislava : Slovenský historický ústav Matice slovenskej Bratislava, 1998, s. 264-275.

¹⁰ JEDLICKA, *Kiskárpáti*, ref. 1, s. 329; BAĐURÍK, Jozef. Vinohradnicke lokality Malých Karpát. In MALÍK, Fedor a kol. *Vino Malých Karpát*. Bratislava : Albert Marenčin Vydavateľstvo PT, 2005, s. 115.

¹¹ *SNA*, f. *ČK I*, k. 9, inv. č. 26.

¹² ŽUDEL, Juraj. Správa červenokamenského panstva za Fuggerovcov a jej písomnosti (1535 – 1583). In *Slovenská archivistika* XXIV, 1989, č. 2, s. 40.

¹³ Režijným spôsobom sa napríklad v roku 1543 obrábalo z 886 vinohradov len 33. BAĐURÍK, ref. 1, s. 98.

¹⁴ Veľmi cennými prameňmi pre výskum postavenia poddanského obyvateľstva na Červenom Kameni sú dva štatúty pre richtárov, mešťanov, poddaných z rokov 1550 a 1556. Hovorí sa v nich o povinnostiach poddaných – vinohradníkov, o vinohradníckych dávkach, šenkovaní vína, predaji vinohradov etc. Statuta den newgesetzen Richtern, Bürgern und allen Unterthonen in der ganzen Herrschaft Bybersburg gegeben, Vermerck die Statuta und Gepott unserer gnedigen Herrn Fugger auf die Untherthonen der Herrschaft Bibersburg, wie und was müssen sich die Untherthone in einem anderem der Gepuer sollen, wie folgt. *SNA*, f. *ČK I*, k. 28, inv. č. 554, fol. 4-17, 141-172; RATKOŠ, Peter. Vývin feudálnej renty na Slovensku v 16. – 18. storočí. In *Historické štúdie*

Vinohradnícke dávky a poplatky na červenokamenskom panstve¹⁵

Základnými naturálnymi dávkami z vína (dorobeného z viniča pestovaného vo viničných honoch v extravilánoch jednotlivých dedín), ktoré poddaní vrchnosti odovzdávali, boli cirkevný desiatok a zemepanský deviatok. Deviatok a desiatok odvádzali aj tí poddaní, respektíve cudzinci ktorí v konkrétnej dedine nemali dom, ale len vinohrad.¹⁶ Z vinohradov pri domoch v intraviláne (*Hofweingarten*) museli odovzdať len desiatok.¹⁷

Od poddaných panstvo ďalej vyberalo sudové alebo puťňové (*Kueffengab*, *Khuffengaab*). Od jedného suda s vínom (objem ktorého bol v Uhorsku v rozmedzí 600 – 1800 litrov) vyplácali 52 uhorských denárov.¹⁸ Tí, ktorým sa z úrody po zaplatení deviatku a desiatku nezvýšil celý sud (*Kueffen*), platili od každého okovu po dva denáre.¹⁹ Urbár z roku 1598 vyslovene stanovuje, že „...von indem emer Weinn so ihnen nach abnehmung des Neündt undt Zehendt verblaibt, zu geben: 2 d., das häist man die Kueffengaab.“²⁰ V urbári z roku 1660 si majitelia panstva nechali zaznačiť aj celkové výnosy z výberu jednotlivých poplatkov za predchádzajúci rok. Tak napríklad sudové vynieslo v roku 1659 červenokamenskej správe 124 zlatých a 64 denárov.²¹

Špecifickou platbou poddaných bolo obecné (*Dorfwein*). V prípade obyvateľov Častej šlo za Fuggerovcov o pol okovu vína z osminového vinohradu.²² Dolianski vinohradníci platili obecné po obaračke podľa výmery usadlosti. Od celej usadlosti to bolo 16 pínt vína, od polovičnej 8 pínt a od štvrtinovej 4 pinty vína. Keď niektorí obyvatelia nevlastnili dom,

XVII, 1963, s. 17; ŽUDEĽ, Juraj. Poddanská robota a námezdná práca na červenokamenskom panstve za Fuggerovcov v rokoch 1535 – 1583. In *Historické štúdie* XVIII, 1973, s. 157n; TIBENSKÝ, Martin. *Červenokamenské panstvo v stredoveku* (dizertačná práca). Trnava : v. n., 2011, s. 50n.

¹⁵ V tejto podkapitole sa budeme všeobecne zaoberať jednotlivými druhmi vinohradníckych naturálnych dávok, peňažných poplatkov a robôt. Na konci štúdie prikladáme prehľadnú tabuľku, v ktorej pri jednotlivých sídlach uvádzame obyvateľmi odvádzané vinohradnícke dávky a poplatky a vykonávané vinohradnícke roboty.

¹⁶ Desiatok sa odovzdával Ostrihomskému arcibiskupstvu alebo nájomcovi („...und der Zehendt gehöt dem Ertzpschoff oder wer im khaufft.“). Z víneho desiatku patrila desiata časť (stotina z celkovej úrody) Bratislavskej kapitule, ktorú Fuggerovci zvykli odkúpiť za 50 uhorských zlatých, t. j. 75 grajciarov. *SNA*, f. *ČK I*, k. 33, inv. č. 66, pag. 44; Urbár hradného panstva Červený Kameň. In *MARSINA*, ref. 4, s. 158, fol. 201.

¹⁷ KAHOUNOVÁ, Ema. Spoločensko-ekonomické podmienky vývinu vinohradníctva na západnom a strednom Slovensku. In *Slovenský národopis* XV, 1967, s. 518.

¹⁸ Ak ďalej neuvádzame inak, označenie denár používame v zmysle uhorského denára.

¹⁹ Okov – dutá vinohradnícka miera. Ide o tzv. obyčajný okov, ktorý obsahoval 32 pínt, čiže 64 holieb, t. j. 54, 2976 litra. Veľký okov bol o štyri pinty väčší ako obyčajný okov. „...“, jeder von ainem achtl weingart ain halben emer auch groß maß.“ V štúdiu pod pojmom okov chápeme okov obyčajný, v prípade veľkého okovu uvádzame dané adjektívum. *MOL*, f. *U et C*, fasc. 61, nro. 38, pag. 3; Urbár hradného panstva Červený Kameň. In *MARSINA*, ref. 4, s. 71, fol. 114; HÚŠČAVA, Alexander. *Pol'nohospodárske miery na Slovensku*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1972, s. 114; BOGDÁN, István. *Magyarországi ür-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1991, s. 235-236.

²⁰ *SNA*, f. *ČK I*, k. 33, inv. č. 66, pag. 174.

²¹ *SNA*, f. *ČK I*, k. 64, inv. č. 142, fol. 23 v.

²² Urbár hradného panstva Červený Kameň. In *MARSINA*, ref. 4, s. 71, fol. 4 v.

ale len vinohrad, dávali zemepánom 8 pínt, bez ohľadu na jeho veľkosť.²³ V Dolných Orešanoch odvádzali vinohradníci nižšiu dávku obecného. Od celej sedliackej usadlosti 8 pínt vína, od polovičnej 4 piny. Od celej želiarskej usadlosti (1/8) to činilo 4 piny a od polovičnej (1/16) 2 piny vína.²⁴ V prípade, že vinohradníci mali na dolnoorešianskom chotári vinohrady a nemali usadlosť, odovzdávali túto dávku podľa výmery vinice. Od štvrtiny vinohradu museli panstvu dodať polovicu okovu vína, od osminy 8 pínt, od 1/16 vinohradu 4 piny, od 1/32 dávali 2 piny vína.²⁵

Pálfiovské urbáre z rokov 1598 a 1660 nás zoznamujú i s ďalšími povinnými dávkami od vína. Mestečkové (*Markhtwein*) predstavovalo odovzdávanie 20 okovov vína ročne. Táto povinnosť samozrejme prislúchala len poddaným z mestečiek Častá, Doľany a Dolné Orešany.²⁶ Ak poddaní Pálfiovcov mali vinohrady i mimo červenokamenského panstva (Modra, Šenkvice, Pezinok etc.) a chceli si priviesť víno dorobené z na nich dopestovaného viniča domov, museli odovzdať 4,5 uhorského denára za každý dovezený okov. Bola to tzv. modranská dávka (*Modergaab*). Jej názov je zrejme odvodený od dávky 4,5 denára za okov vína, ktorú platili modranskí mešťania za víno dorobené z viniča pestovaného v chotári Kaplnej.²⁷ Za rok 1659 z nej Pálfiovcov nadobudli len 1 zlatý a 14 ½ denára.²⁸ Zemepáni si zavedením tejto dávky kompenzovali to, že od takéhoto „cudzieho“ vína nemohli vyberať deviatok a desiatok. Otázkou ostáva, či to bolo pre panstvo rentabilné. Na druhej strane ale poddaní mohli víno dorobené z viniča urodeneho v cudzích vinohradoch slobodne šenkovať, ako tomu bolo na panstve zvykom.

Cudzí vinohradníci na panstve Červený Kameň

Cudzí majitelia i držiteľia vinohradov z červenokamenských sídel, ktorí nedávali pánom hradného panstva deviatok, odvedli hôrne (*Berckrecht*), t.j. od osminy vinohradu polovicu veľkého okovu.²⁹ Takíto vinohradníci museli byť zaevidovaní v pozemkovej knihe vinohradov. Cudzinci zároveň platili 20 denárov od jednej osminy vinohradu, tzv. cenzus z vinohradov (*Weingartenzins*). V čase odvozu vína odvádzali i mýto za využívanie ciest

²³ Urbár hradného panstva Červený Kameň. In MARSINA, ref. 4, s. 84, fol. 22.

²⁴ V urbári z roku 1543 treba pri platení obecného rozlišovať sedliacku (Hof) a želiarsku usadlosť (Hofstaat). Želiarske usadlosti predstavovali zväčša mladšie osídlenie na okrajoch pôvodne osídleného priestoru. „*Was aber heraus an orten für heuser sein, haist man ganntz und halb hofstat...*“ Urbár hradného panstva Červený Kameň. In MARSINA, ref. 4, s. 91, fol. 36; ŽUDEL, ref. 4, s. 38.

²⁵ Urbár hradného panstva Červený Kameň. In MARSINA, ref. 4, s. 91, fol. 36.

²⁶ „*Item so seint sie schuldig zu geben Jährl Wein 20 emer, den häist manchen Markht wein.*“ SNA, f. ČK I, k. 33, inv. č. 66, pag. 9.

²⁷ SNA, f. ČK I, k. 33, inv. č. 66, pag. 174; TIBENSKÝ, ref. 4, s. 327; DUBOVSKÝ, ref. 5, s. 33.

²⁸ SNA, f. ČK I, k. 64, inv. č. 142, fol. 24 v.

²⁹ Urbár hradného panstva Červený Kameň. In MARSINA, ref. 4, s. 71, fol. 4v.

(*Strassmaut*). Od jedného vínom naloženého voza, fúry (*Fueder*) to bolo 18 denárov, za polovicu nákladu 9 denárov, za tretiník (*Dreyling*) približne $\frac{3}{4}$ z fúry alebo $\frac{2}{3}$ z okovu, za prevoz polovice dreylingu 6 denárov a za jednotlivý okov 1 denár.³⁰ Urbár z roku 1660 uvádzal výšku cenzu za vinohrady menšej rozlohy a mýtny poplatok sa znížil len na pol denára za jeden okov prevážaného mladého vína. Svedčí to pravdepodobne o znížení podielu výnosov z vinohradníckej výroby v hospodárstve Červeného Kameňa a úpadku vinohradníctva v druhej polovici 17. storočia.

Keď si chceli cudzí vinohradníci odviezť sudy s vínom za hranice panstva, museli si ich pred cestou nechať za tri grajciare za každý opečatiť. Tento poplatok (*Petschaftgelt*) prináležal zemepánovi.³¹ Keď sa prevážalo víno na vozoch cez mýtnu stanicu v Budmericiach, za každý sud (*Kueffen*) sa platilo mýto vo výške 12 denárov, za polovicu sudu 6 denárov. Výhodou bolo oslobodenie od platenia mýtného za kone vedúce záprah.³²

Cudzí vinohradníci vlastnili vinohrady najmä v Dolných Orešanoch, Doľanoch, Dlhej a Suche nad Parnou. V roku 1598 boli cudzinci majiteľmi 64 osmín vinohradov na dolnoorešianskom vinohradníckom hone a 16 osmín vo vinohradoch v chotári Dolian a Dlhej. Panstvo z nich získalo 41 veľkých okovov a 9 pínt vína na odovzdanom hônom poplatku, 16 zlatých a 10 denárov za cenzus z viníc a 2 okovy vína na vybraní mýtného.³³ Keď nejaký poddaný kúpil od Trnavčana vinohrad na dolianskom alebo dolnoorešianskom vinohradníckom hone, nezískal práva mešťana z Trnavy, ale bol povinný odvádzať zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok. V roku 1660 sa počet obrábaných častok vinohradov v Dlhej a Doľanoch znížil na 13 osmín a jednu šesťnástinu. Spustnutie vinohradov sa odzrkadlilo aj na celkovom výnose. Ako hôrne cudzí vinohradníci vydali 37 veľkých okovov a 45 pínt vína a za cenzus zaplatili 15 zlatých a 30 denárov.³⁴

Vinohradnícke hony Jünngenperg a Rosenberg

Významnými zdrojmi príjmov panstva z vinohradníctva, s ktorými sa intenzívnejšie stretávame v súpisoch deviatku a desiatku z vína a viničných poplatkov zo 17. storočia, boli

³⁰ SNA, f. ČK I, k. 33, inv. č. 66, pag. 175-179; SNA, f. ČK I, k. 64, inv. č. 142, fol. 33v-36; Urbár hradného panstva Červený Kameň. In MARSINA, ref. 4, s. 71, fol. 4v; MOLLAY, Károly. Magyarország nyugati külkereskedelme a XVI. század közepén (Soproni kiegészítések és jegyzetek Ember Gyízi könyvéhez). In *Helytörténetírásunk Időszerei Kérdései* XLIV, 1990, 3 szám, s. 40.

³¹ Urbár hradného panstva Červený Kameň. In MARSINA, ref. 4, s. 152, fol. 176.

³² *Tamže*, s. 129, fol. 127.

³³ SNA, f. ČK I, k. 33, inv. č. 66, pag. 176-177.

³⁴ SNA, f. ČK I, k. 64, inv. č. 142, fol. 34 v, 35.

vinohradnícke hony Jünngenperg a Rosennberg v chotári Suche nad Parnou.³⁵ Domáci vinohradníci platiaci deviatok už panstvu neodovzdávali žiadne víno a neplatili ani iné peňažné dávky. Cudzí majitelia vinohradov namiesto deviatku boli povinní každoročne platiť hôrne, census z vinohradov (*Zins von den weingarten*) a mýto. Cirkevný desiatok museli dávať samozrejme všetci vinohradníci.

Na Mladej hore sa v roku 1543 nachádzalo 15 vinohradov, z ktorých sa platil deviatok, a 25 vinohradov nezaťažovaných odvádzaním zemepánskeho deviatku. Cudzinci tu mali 30 osmín, 1 šestnástinu a 1 tridsaťdvatinu vinohradu. Podľa urbára z roku 1598 tu Trnavčania a obyvatelia iných miest vlastnili 8 štvrtín, 8 osmín a 4 šestnástiny vinohradu, t.j. spolu 13 štvrtín vinohradu. V roku 1598 celkový výnos hôrneho bol 11 veľkých okovov a 18 pínt, čo je 12 obyčajných okovov a 30 pínt. Census z vinohradov činil v danom roku 5 zlatých a 20 denárov. Pisár sa ale pri výpočte konečnej sumy pomýlil, lebo uviedol, že z 13 štvrtinových vinohradov sa pri dávke 40 denárov za ¼ vinice, odvedli len 4 zlaté a 60 denárov. Do roku 1660 vinohradnícky hon spustol. Bolo tu len 9 štvrtín, dve osminy a 4 šestnástiny vinohradu v cudzom vlastníctve. Celkovo sa vybralo 10 veľkých okovov a 27 pínt hôrneho, 4 zlaté a 30 denárov cenzu a 40 denárov mýtneho.³⁶

Na vinohradníckom hone Rosennberg ležalo 240 štvrtinových vinohradov, ktorých vlastníckmi boli zväčša Trnavčania. Z titulu, že Fuggerovci a neskôr Pálfiovci neboli ich zemepánmi, neodovzdávali deviatok. Desiatok prináležal ostrihomskému arcibiskupovi. Vinohradníci z Trnavy ako komunita ročne platili 96 rýnskych guldenov. V peňažnom systéme používanom v Uhorsku to bolo 76 zlatých a 80 denárov. Na sv. Juraja (24. apríla) to spolu činilo 32 guldenov a na sviatok sv. Mikuláša doplatili zostatok 64 guldenov.³⁷ Vinohradníci samozrejme ako cudzinci platili aj hôrne (štvrtinu veľkého okovu za 1/4 vinohradu). V roku 1598 to bolo 67,5 obyčajného okovu a v roku 1660 60,75 veľkého okovu. Trnavčania mali na Rosennbergu i vlastného viničného richtára, ktorý musel panstvo požiadať o povolenie na začatie vinobrania. Zvykom bolo nariadenie vrchnosti posielat' kapúna alebo iného vtáka (hydinu) ako znak nadvlády červenokamenských pánov nad vinohradníckym honom.³⁸

³⁵ „*Diss gepurg (Jünngenperg) ligt bald auser Durnpach zur lingen hannd, wan man geen Thirnew will...*“ „*Die weingartgebung (Rosennberg) ligt hart an Jungenperg gegen Thirnen werts.*“ Urbár hradného panstva Červený Kameň. In MARSINA, ref. 4, s. 150-152, fol. 174-175.

³⁶ SNA, f. ČK I, k. 33, inv. č. 66, pag. 175; SNA, f. ČK I, k. 64, inv. č. 142, fol. 34, 34 v.

³⁷ „*Zins von sollichen weingartgebung sein die gemain statt Thirna jarlichen sechsendneuzigkh gulden reinisch in muntz ze 60. kr. schuldig.*“ V urbári z roku 1598 je na strane 178 chybný prepočet cenzu. Podobne aj v urbári z roku 1598. SNA, f. ČK I, k. 33, inv. č. 66, pag. 178; Urbár hradného panstva Červený Kameň. In MARSINA, ref. 4, s. 151, fol. 175. ŽUDEL, ref. 12, s. 43-44.

³⁸ SNA, f. ČK I, k. 33, inv. č. 66, pag. 177-179; SNA, f. ČK I, k. 64, inv. č. 142, fol. 35-36; Urbár hradného panstva Červený Kameň. In MARSINA, ref. 4, s. 151, fol. 175.

Povinný výčap vína

Dôležitým poznatkom pre organizáciu vnútorného trhu s vínom je i údaj z urbára z 50. rokov 16. storočia, ktorý po prvýkrát hovoril o povinnom konzume vína poddanými. Ide tu o vyčapovanie troch alebo štyroch sudov za celý rok v Častej a Dolných Orešanoch. Dalo by sa ale usudzovať, že výčap nebol limitovaný a že správa panstva distribuovala toľko vlastného vína, koľko a kde potrebovala aktuálne speňažiť.³⁹ Poddaní čapovali víno od sv. Juraja (24. apríla) do sv. Michala (29. septembra).⁴⁰ Obyvatelia Častej a Vištuku mali vyčapovať 250 okovov panského vína, v Budmericiach 200 okovov vína, v Dolných Orešanoch a Suchej nad Parnou najviac 150 okovov, dolianski vinohradníci len 100 okovov nápoja, rovnako tomu bolo aj v Klčovanoch, Šelpiciach, Zvončine, Dlhej, Košolnej, v Bohdanovciach každoročne mali vyčapovať 80 okovov vína, v Jablonci 70 okovov, v Borovej a Dubovej len po 20 okovov vína, v Štefanovej správa panstva nariadila vyčapovať 30 okovov panského vína.⁴¹ Na červenokamenskom panstve mali poddaní povolené čapovať v neobmedzenom množstve aj pivo. V dedine Kaplná sa výčap konal od Vianoc do sviatku sv. Michala. Poddaní tu mohli šenkovať nielen toľko piva, ale aj vína, koľko mohli a chceli.⁴²

Zavedením nového urbára v roku 1660 sa poddaným povolilo šenkovať víno od Vianoc až do sv. Michala. V mestečkách červenokamenského panstva (v Častej, Doľanoch a Dolných Orešanoch) sa mohlo čapovať len v čase jarmokov a to 14 dní pred ich začatím a 14 dní po ich ukončení.⁴³ V Častej sa tak v panskej krčme vyčapovalo 182 ½ okovu vína, 152 okovov piva, v Doľanoch 69 okovov vína, 88 okovov piva, v Suchej nad Parnou 145 ½

³⁹ V 16. storočí fuggеровská správa využívala svoje monopolné postavenie v šenkovaní vína neprímerane. Pravdepodobne malé úžitky ju nemotivovali tento zemepanský regál využívať. Celý rok sa panské víno čapovalo len v krčme na predhradí a v Kaplnej, v ostatných panských krčmách (v Doľanoch, Košolnej, Zvončine, Jablonci, Suchej nad Parnou, Šelpiciach, Dlhej, Častej, Bohdanovciach nad Trnavou, Dolných Orešanoch, Budmericiach, Vištuku) sa šenkovalo len príležitostne počas vianočných sviatkov, Fašiangov, Veľkej Noci, Turíc a hodov. *MOL*, f. *U et C*, fasc. 61, nro. 38, pag. 28, 33. ŽUDEĽ, ref. 4, s. 91-92.

⁴⁰ V podkapitole hovoríme len o povinnom výčape panského vína, ale poddaní mali samozrejme aj právo na výčap vlastného vína. Pravidlá výčapu upravovali zák. č. 36/1550, 12/1553, 31/1555, 51/1559, 38/1567, 35/1598, 31/1655 etc. *SNA*, f. *ČK I*, k. 33, inv. č. 66, pag. 10. *Ezer év törvényei*. [online] Dostupné na internete <<http://www.1000ev.hu/index.php?a=1&k=1>> [cit. 2011-12-2].

⁴¹ V roku 1569 provizori panstva odkúpili jednu celú usadlosť v Kaplnej, kde vybudovali panskú krčmu. Panská krčma sa v roku 1596 podľa portálneho súpisu Bratislavskej stolice nachádzala v Častej a v roku 1598 podľa daňového súpisu domov aj v Budmericiach. Urbár hradného panstva Červený Kameň. In MARSINA, ref. 4, s. 127, fol. 123. K panským krčmám pozri poznámku č. 39. ČIČAJ, Viliam (ved. red.). *Turci v Uhorsku*. Život v Uhorskom kráľovstve počas tureckých vojen od tragickej bitky pri Moháči až do Bratislavského snemu. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2005, s. 220, č. 59, s. 223, č. 60.

⁴² *SNA*, f. *ČK I*, k. 33, inv. č. 66, pag. 10n.

⁴³ V Častej sa jarmoky konali tretiu pôstnu nedeľu Oculi, v deň sv. Petra a Pavla (29. júna) a sv. Matúša (21. septembra). V Doľanoch zase v nedeľu Reminiscere (v druhú pôstnu nedeľu), v nedeľu Exaudi (najbližšia nedeľa pred Turícami), 6. augusta (na sviatok Premenenia Pána) a 14. októbra, v Dolných Orešanoch v utorok po Smrtnej nedeli, v utorok v týždni, kedy bol sviatok sv. Trojice, sviatok sv. Egídia (1. septembra) a sviatok sv. Ondreja (30. novembra). *SNA*, f. *ČK I*, k. 64, inv. č. 142, fol. 7, 7 v. RÁBIK, ref. 7, s. 24.

okovu vína a 104 okovov piva, v Košolnej 61 $\frac{3}{4}$ okovu vína a 56 okovov, v Budmericiach 254 $\frac{1}{4}$ okovu vína a 124 okovov piva, v Kaplnej sa vypilo 28 $\frac{1}{2}$ okovu vína a 48 okovov piva, v Dubovej 105 $\frac{1}{2}$ okovu vína a 84 okovov piva.⁴⁴

Pracovné povinnosti vinohradníkov

Nenahraditeľný význam vinohradníctva v hospodárstve panstva Červený Kameň dokladá predovšetkým skutočnosť, že keď sa za Pálfiocov mohli poddaní mestečiek z povinných robôt vykúpiť, práce vo vinohradoch pod túto možnosť nespádali.⁴⁵ Pracovné povinnosti spojené s pestovaním révy ani jeden urbár bližšie nešpecifikoval. V panských vinohradoch poddaní vykonávali vinohradnícke práce po celý rok. Ich rozvrh podľa jednotlivých mesiacov približuje napríklad inštrukcia pre úradníkov panstva Svätý Jur a Pezinok z roku 1722, či práce o poľnohospodárstve a malokarpatskom vinohradníctve z 18. storočia.⁴⁶

Všetky urbáre zdôrazňovali, že kopačka sa mala organizovať a realizovať na náklady zemepána („*Ibidem habet dominus eorum terrestres unam vineam, cui omnes labores prestare tenetur absque bwthas facientes.*“, „...weingarten schuldig zu pawen, mit aller Arbeith, ohne des gruben, ...“).⁴⁷ Tu sa pristavíme pri latinskom termíne, ktorým sa kopačka označovala. V urbári z roku 1559 nájdeme totiž túto činnosť ukrytú pod slovom „*bwthas/bwtas*“. Ide o nový tvar, s ktorým sme sa doposiaľ v žiadnej štúdii o agrotechnike viniča, či latinskom slovníku nestretli. Aj na tomto príklade je vidieť, že analýza a komparácia urbárov má význam nielen pre poznanie pomerov na feudálnom panstve, ale že obohacuje aj vinohradnícku terminológiu.

Na robotnú rentu sa vzťahovala aj oberačka a preprava úrody, či vínneho muštu na hrad.⁴⁸ Kopačka a lisovanie hrozna boli za Fuggerocov platené vinohradnícke roboty, zatiaľ čo pálfiovské urbáre hovoria len o vykonávaní kopačky na náklady zemepána. Za čias Pálfiocov museli tiež poddaní na vlastné náklady odvážať víno vybrané ako desiatok a deviatok na hrad.⁴⁹ Podľa záznamov urbárskeho registra z roku 1559 odovzdávali poddaní

⁴⁴ SNA, f. ČK I, k. 64, inv. č. 142, fol. 7, 7v.

⁴⁵ SNA, f. ČK I, k. 33, inv. č. 66, pag. 9, 18, 25; SNA, f. ČK I, k. 64, inv. č. 142, fol. 1v.

⁴⁶ PANKL, Matúš – BERNOLÁK, Anton. *Náuka o poľnohospodárstve*. (prel. Věšvlad Jozef Gajdoš). Bratislava : Osveta, 1964, s. 77n; FOJTÍK, Juraj. Rozvrh hospodárskych prác na panstvách Sv. Jur a Pezinok na začiatku 18. storočia. In *Agrikultúra XII*, 1974, s. 111-119. BEL, Matej. *O svätójurskom víne*. (prel. Juraj Pavelek) Bratislava : Obzor, 1984, 80 s; BAĐURÍK, Jozef. Z dejín malokarpatského vinohradníctva a vinárstva. In MALÍK, Fedor a kol. *Víno Malých Karpát*. Bratislava : Albert Marenčin Vydavateľstvo PT, s. 50-51.

⁴⁷ MOL, f. U et C, fasc. 61, nro. 38, pag. 32; SNA, f. ČK I, k. 33, inv. č. 66, pag. 9.

⁴⁸ Urbár hradného panstva Červený Kameň. In MARSINA, ref. 4, s. 71, fol. 4n.

⁴⁹ SNA, f. ČK I, k. 33, inv. č. 66, pag. 9n; REBRO, Karol. *Urbárska regulácia Márie Terézie a poddanské úpravy Jozefa II*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1959, s. 369.

z Dolian v čase obaračky ešte pred vybraním deviatku a desiatku spoločne 24 okovov vína, dolnoorešianski a častianski vinohradníci 20 okovov. V Suchej nad Parnou zase sedliaci museli dávať jedno kurča.⁵⁰

Za Fuggerovcov v častianskych panských vinohradoch (na šiestich osminách) robotovali tunajší poddaní. V rámci povinných robôt sa podieľali na všetkých vinohradníckych prácach, vrátane obaračky a tiež odvážali mušt na hrad a do dedín. Za kopačku a prešovanie dostávali mzdu, tzv. *Weinzierdel*, čo boli 3 zlaté. V Doľanoch, kde zemepáni, mali šesť osmín vinohradu, pracovali obyvatelia Dolian, Suchej nad Parnou, Dlhej, Košolnej a Bohdanoviec podľa pravidiel realizovaných v Častej. Dolnoorešania ostávali pracovať na ôsmich osminách panských vinohradov v chotári svojej dediny. Ročne za kopačku a prešovanie získali po 4 zlaté. Za dva zlaté za robotou chodili na štyri osminy dubovianskych vinohradov robotovať poddaní z Jablonca, Kaplnej, Vištuku a Budmeríc.⁵¹

V prvom pálfiovskom urbári z roku 1598 pisári zaznamenali i presné mená panských vinohradov, v ktorých mali poddaní robotovať. V Častej to boli tri *im Gerspött*, *Voglsinger* a *Nächtäkhen*, v dolianskom chotári *in Jünnenberg*, v Dolných Orešanoch *in der Scheüben*. Obyvatelia Klčovian pracovali vo vinohrade *in Pirschuern*. Poddaní z Bohdanoviec boli povinní plniť robotnú rentu v troch vinohradoch *in Windischnusdorffer Gebürg*. Zo Šelpíc sa chodievalo do vinohradu zvaného *die Spiegl* ležiacej *in Dürnbacher Gebürg*. Obyvatelia Zvončina sa venovali starostlivosti o vinohrady *in Jünnenberg* a *in Khreykosch*. Panské vinohrady, ktoré obrábali poddaní zo Suchej nad Parnou, ležali tiež *in Jünnenberg*, v lokalite nazývanej *Spiller* a *Leichtdelhen*. Poddaným z Dlhej prináležalo obrábanie vinohradov *in Ottenthaller Gebürg* zvaných *Zwikhl* a *Satz*. Na rovnakom vinohradníckom hone bol aj vinohrad Košolnej *Baüzner*. V novovzniknutej dedine Borová sa pracovalo na panskom vinohrade *Hieüor*, v Štefanovej vo vinohrade *Stukh*. Obyvatelia Budmeríc sa celý rok starali

⁵⁰ MOL, f. U et C, fasc. 61, nro. 38, pag. 2, 4, 30.

⁵¹ Urbár hradného panstva Červený Kameň. In MARSINA, ref. 4, s. 152-153, fol. 179. Vinohrady na panstve Červený Kameň obrábali i najatí vinohradnícki robotníci (vincúri, tovarichári). V Dolných Orešanoch za vynášanie skál z vinohradov dostávali ženy v rokoch 1577 – 1600 päť až sedem denárov bez stravy, v prvých dvoch decéniách 17. storočia po sedem denárov. Za rozhadzovanie hnoja dostávali ženy v 16. storočí v Dolných Orešanoch v priemere 6 denárov. Muži si za dolovanie zarobili bez stravy v Dolných Orešanoch osem až dvanásť denárov. Za vykonanie jarného rezu viniča sa platilo v Suchej nad Parnou a v Dolných Orešanoch 10 denárov. V druhej polovici 17. storočia mzda stúpila až na 17 denárov v Dolných Orešanoch a 20 denárov v Suchej nad Parnou. Ostatné činnosti boli vo vinohradoch Dolných Orešian a Suchej nad Parnou platené nasledovne: jarná kopačka v priemere 10 denárov, na konci 17. storočia až 25 denárov, zatĺkanie kolov osem až desať denárov, vyvážovanie viniča v 16. storočí päť až šesť denárov, za okopávanie panstvo platilo šesť denárov, za vylamovanie zálistkov viniča štyri až šesť denárov, podobne aj za rez viniča. Všetky tieto denné mzdy boli bez stravy. Za obaračku hrozna (mzda v 17. storočí stúpila minimálne), nosenie putní a miaganie hrozna robotníci dostávali tiež štyri až šesť denárov plus stravu. Za jeden deň a jednu noc prešovania sa platilo v priemere okolo desať denárov bez stravy. Platy na konci 17. stúpli približne o päť denárov. KAZIMÍR, Štefan. Vývoj miezd vinohradníckych robotníkov v malokarpatskej oblasti v 16. – 18. storočí. In *Agrikultúra* VIII, 1969, s. 186-195.

o vinohrad v okolí Dubovej zvaný *Mitterschidung*. Vinohrady *Maderer* a *Khollgraben* obhospodarovali poddaní z Jablonca. Z Kaplnej sa chodilo do panských vinohradov *Viertl* a *Hans Reütter* a napokon Vištučania vykonávali potrebné vinohradnícke práce vo vinohradoch *Mitterschidung*, *Zwikhl*, *Oberschittung*, *Khurg* a *Gwolckhen*, patriacich územne k Dubovej.⁵²

V urbári z roku 1543 sa na rozdiel od ostatných troch urbárov stretávame aj s menami vinohradníkov.⁵³ Spolu so spomínanou pozemkovou knihou vinohradov predstavujú jedinečný historický prameň pre výskum sociálnych pomerov nielen na panstve Červený Kameň, ale i celom juhozápadnom Slovensku. Sú presvedčivým svedectvom o tom, že významným prínosom pre novoveký rozvoj malokarpatského vinohradníctva boli chorvátski kolonisti.⁵⁴ Základom silnejúceho kolonizačného ruchu a prílevu ďalších južnoslovanských osadníkov v druhej polovici 16. storočia bolo privilégium Maximiliána II. (1563 – 1576) z roku 1566, ktorým panovník oslobodil všetkých sedliakov, ktorí si na pustej pôde na červenokamenskom domíniu postavili nové domy, od platenia riadnych a mimoriadnych štátnych daní na šesť rokov. Podmieňujúcou súčasťou podpory osídľovania bolo i zúrodnenie a vysadenie vinohradov.⁵⁵

Vlastníctvo vinohradov a vinohradnícke právo

Urbár upravoval aj postup pri prevzatí, predaji alebo vyženení vinohradu a uplatňoval nárok obecnej samosprávy na procesné poplatky pri prepise vinohradu na inú osobu (tzv. *Schreibgelt von Weingarten*). Pôvodne bol predajca vinohradu v Doľanoch povinný odvieť zo štvrtiny vinohradu pol okovu vína, z osminy štvrtinu okovu a od 1/16 vinohradu osminu okovu, kupujúci dvojnásobok. V Častej sa platilo iným spôsobom. Z každého zlatého (100 denárov) nákupnej ceny sa odvieďlo 1,5 denára, z čoho predajca dal 1 denár a kupujúci pol denára. V Dolných Orešanoch ten, kto predával, musel dať pintu vína a ten, kto vinohrad kupoval, dal dve pinty vína. Fuggerovci poplatky na celom červenokamenskom domíniu

⁵² SNA, f. ČK I, k. 33, inv. č. 66, pag. 187-202.

⁵³ Napriek tomu, že aj urbáre z rokov 1598 a 1660 poskytujú obsiahly menný register obyvateľov mestečiek a dedín panstva, pri ktorých predpokladáme, že väčšina osadníkov sa v určitých sídlach venovala vinohradníctvu nielen v rámci poddanských povinností, v urbári z roku 1543 sa pri konkrétnych menách obyvateľov spomínajú vinohrady a viničné dávky. Etymologickým rozborom mien môžeme dospieť k sprehladneniu vinohradníkov – kolonistov a ich pôvodu.

⁵⁴ KUČEROVÁ, Květoslava. Naseljavanje Hrvatskih Seljaka u Slovačkoj i Njihov Socijalni Položaj. In *Radovi* 5. U povodu 400. godišnjice hrvatsko-slovenske seljačke bune. Zagreb : Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest, 1973, s. 113n; KUČEROVÁ, Květoslava. *Chorváti a Srbi v srednej Európe*. K etnickým, hospodárskym a sociálnym otázkam v 16. – 17. storočí. Bratislava : Veda, 1976, 327 s., KLAČKA, Jozef. Urbáre červenokamenského a stupavského hradného panstva o chorvátskej kolonizácii v 16. storočí. In BOTÍK, Ján (zost.). *Chorvátska národnosť na Slovensku*. Bratislava : SNM, 1999, s. 25-30.

⁵⁵ SNA, f. ČK I, k. 1, inv. č. 1, fol. 337.

zjednotili a zaviedli nové pravidlá. Od každých 100 denárov z hodnoty vinohradu predajca odviezol panstvu, teda už nie richtárovi a prísazným, pol denára a nákupca jeden denár. Rovnaké poplatky sa za úkon „*Schreibgeldt von Weingärten*“ platili i za Pálfiocov.⁵⁶ V prípade priateľského darovania vinohradu, prevzatia dedičstva, keď nešlo o reálne peniaze, alebo o vzájomnú výmenu viníc sa odvádzala platba nasledovne. Príjemca zaplatil 20 viedenských denárov a iniciátor výmeny, pôvodný vlastník 10 denárov.⁵⁷ Keď išlo o dedenie vinohradu, dedič musel týchto 30 viedenských denárov zaplatiť sám. Pre zemepánov to činilo čistý príjem 30 viedenských denárov, t. j. desať uhorských denárov.⁵⁸ Cudzinci vo všetkých spomínaných prípadoch povinne platili od štvrtiny vinohradu okov vína, od osminy polovicu okovu s vínom, od 1/16 vinice štvrtinu okovu a od 1/32 osminu okovu vína. Až po peňažnom vyrovnaní voči vrchnosti nasledoval prepis vinice.⁵⁹

Ústredným reprezentantom vinohradníckej správy, ochrancom a vykonávateľom vinohradníckeho práva v malokarpatskom vinohradníckom regióne bol Bergmeister (horský richtár, viničný richtár, horný, pereg, hegybiró, heđbíro, magister montium et vinearum). Spomínali ho samozrejme aj urbáre, ale bližšie sa o jeho kompetenciách v červenokamenských vinohradoch nezmieňovali.⁶⁰

Významnú výkonnú pozíciu vinohradníckeho práva zastával hájnik (*Weingartenhieter*). Bolo zvykom, že na každom vinohradníckom hone, sa v čase dozrievania hrozna musel zdržiavať hájnik. Jeho povinnosťou bolo ročne odchytiť 60 až 90 veľkých vtákov (drozdov). Každý týždeň v sobotu musel na hrad nosiť jednu pintu pekného a dobrého hrozna. Z panských vinohradov si ale nesmel zobrať ani strapec hrozna.⁶¹

Podľa urbára z roku 1598 hájnik (*Weinhütter*) v častianskych, dolianskych, dolnoorešianskych vinohradoch odovzdával vtáčí cenzus, tzv. *Vöglzins*, čo bolo 100 škodných vtákov. Hájnik bol povinný strážiť vinohrady počas Kántrových dní, t. j. počas suchých dní po sviatku Povýšenia Svätého Kríža (14. septembra) až do vinobrania. Nadalej každý týždeň pred obaračkou odnášal pintu hrozna na hrad a mal zakázané vziať si z úrody v panských

⁵⁶ SNA, f. ČK I, k. 33, inv. č. 66, pag. 190.

⁵⁷ 1 uhorský denár = 3 viedenské denáre. ŽUDEL, ref. 9, s. 44.

⁵⁸ „...das thut von baiden thailn 30 d. wiener., oder 10 d. ung. schreibgelt zaln.“ Urbár hradného panstva Červený Kameň. In MARSINA, ref. 4, s. 162, fol. 206 v.

⁵⁹ *Tamže*.

⁶⁰ Urbár hradného panstva Červený Kameň. In MARSINA, ref. 4, s. 70, fol. 4, s. 83, fol. 22.

⁶¹ *Tamže*, s. 162-163, fol. 208.

vinohradoch.⁶² V Doľanoch a Dolných Orešanoch si hájnik mohol príležitostne zobrať z hrozna v cudzích alebo iných ako panských vinohradoch.⁶³

Urbáre sú pre archívny výskum hospodárskych dejín na feudálnych panstvách smerodajným historickým prameňom. Bez ich poznania bádateľ nemôže pochopiť štruktúru hospodárskej a účtovnej evidencie, fungovanie a reguláciu vinohradníckej výroby. Určenie organizácie vinohradníctva i primárneho ukazovateľa hospodárskej prosperity – produkcie závisí od zodpovedania základných otázok: Kto je producentom vína?, Aké množstvo z dorobeného vína poddaný odovzdáva zemepánovi? etc. Analýza červenokamenských urbárov je bez pochyb prvým krokom k porozumeniu hospodárskej politiky Fuggerovcov a Pálfiocov a určeníu postavenia vinohradníctva v agrárnej výrobe.

The Urbaria of the Červený Kameň (Red Stone) Castle Domain from the 16th and 17th Century as the Sources to the History of Viticulture

The domain of the Červený kameň Castle is situated on the foot of the Small Carpathians. This renowned wine region belonged to the important producers of the quality wine in Hungary in the early modern period. During the 16th and 17th century the owners were the Fugger and Pálffy families. The urbaria (the basic documents of the administration of the domain) provide the complete picture about the economic and social conditions of the serfs. According to our knowledge four urbaria from the years 1543, 1559, 1599 and 1660 are preserved. They talk about the basic taxes (for the lords and the church), special vineyard fees (Kueffengab, Dorfwein, Markhtwein, Modergaab), the fees, which the foreign wine-grower paid (Bergrecht, Weingartenzins, Strassmaut), the sale of the wine, works in the vineyards, the law etc. The analysis of the Červený kameň Castle urbaria is the first step to the understanding of the economic and agricultural policy of the Fuggers and Pálffy family. We find the answers to the questions: Who were the wine producers? How much wine was produced?

Keywords: urbaria (urbars), viticulture, serf obligations, Červený kameň Castle, the Fugger family, the Pálffy family

BENKOVÁ, Eva. Urbáre panstva Červený Kameň zo 16. a 17. storočia ako pramene k dejinám vinohradníctva. In *Štúdie k slovenským dejinám*. Historia nova II – 2011 – 2. [online] Bratislava : Stimul, 2012, s. 51-67. Dostupné na internete: <http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/ksd/HinoII-2011-2.pdf>

⁶² SNA, f. ČK I, k. 33, inv. č. 66, pag. 11, 27.

⁶³ *Tamže*, pag. 19, 27.

Prehľad vinohradníckych poplatkov, naturálnych dávok a prác v panských vinohradoch podľa urbárov z rokov 1543 a 1598

Vinohradnícke poplatky poddaných podľa urbára z roku 1543	
ČASTÁ	sudové, tzv. Kueffengab- platilo sa vo výške 52 denárov od suda alebo 2 denárov za okov
DOEANY	sudové, tzv. Kueffengab- platilo sa vo výške 52 denárov od suda alebo 2 denárov za okov
DOLNÉ	sudové, tzv. Kueffengab- platilo sa vo výške 52 denárov od suda alebo 2 denárov za okov
KOŠOLNÁ	sudové, tzv. Kueffengab- platilo sa vo výške 52 denárov od suda alebo 2 denárov za okov
DLHÁ	sudové, tzv. Kueffengab- platilo sa vo výške 52 denárov od suda alebo 2 denárov za okov
BUDMERICE	sudové, tzv. Kueffengab- platilo sa vo výške 52 denárov od suda alebo 2 denárov za okov mýto, od jedného sudu sa vyberalo 12 denárov a od polovice sudu s vínom 6 denárov
VIŠTUK	sudové, tzv. Kueffengab- platilo sa vo výške 52 denárov od suda alebo 2 denárov za okov

Vinohradnícke naturálne dávky poddaných podľa urbára z roku 1543	
ČASTÁ	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne cirkevný desiatok z viníc pri dome, zv. Hofweingarten obecné, tzv. Dorfwein- od 1 osminy vinohradu sa odviedlo pol okovu vína
DOEANY	obecné, tzv. Dorfwein- odvádzalo sa podľa výmery usadlosti, t. j. od celej a trištvrtinovej 16 pínt vína, od polovičnej 8 pínt a od štvrtinovej usadlosti 4 pínty vína; obyvatelia, ktorí nemali vlastné domy, ale mali vinohrad(y) dávali 8 pínt vína zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne
DOLNÉ OREŠANY	obecné, tzv. Dorfwein- odvádzalo sa podľa výmery usadlosti, od celej sedliackej to bolo 8 pínt vína, od polovičnej 4 pínty, od celej želiarskej 4 pínty a od polovičnej 2 pínty vína; keď sa obecné platilo od výmery vinohradu, od štvrtinového vinohradu pol okovu vína, od osminového 8 pínt vína, od 1/16-vého, od 1/32-vého 2 pínty vína zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne
ŠELPICE	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne
BOHDANOVCE	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v chotári Šelpíc
ZVONČÍN	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne
SUCHÁ n. PARNOU	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne
KOŠOLNÁ	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne
DLHÁ	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne
JABLONEC	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne
KAPLNÁ	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne
BUDMERICE	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne obecné, tzv. Dorfwein, odvádzalo sa podľa pravidiel zavedených v Častej, Doľanoch a Dolných Orešanoch
VIŠTUK	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne
DUBOVÁ	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne

Práce poddaných v panských vinohradoch podľa urbára z roku 1543	
ČASTÁ	vykonávanie všetkých prác v šiestich 1/8-vých častianskych vinohradoch vrátane obračky a odvážania muštu na hrad, za kopačku a prešovanie dostávali poddaní po 3 zlaté
DOEANY	vykonávanie všetkých prác v dvoch 1/8-vých dolianskych vinohradoch vrátane obračky a odvážania muštu na hrad, za kopačku a prešovanie dostávali po 3 zlaté
DOLNÉ OREŠANY	vykonávanie všetkých prác v ôsmich 1/8-vých dolnoorešianskych vinohradoch vrátane obračky a odvážania muštu na hrad, za kopačku a prešovanie poddaní dostávali po 4 zlaté
BOHDANOVCE	vykonávanie všetkých prác v dvoch 1/8-vých dolianskych vinohradoch vrátane obračky a odvážania muštu na hrad, za kopačku a prešovanie poddaní dostávali po 3 zlaté
ZVONČÍN	vykonávanie všetkých prác v dvoch 2/8-vých dolianskych vinohradoch (spolu s poddanými z Dlhej a Košolnej) vrátane obračky a odvážania muštu na hrad, za kopačku a prešovanie poddaní dostávali po 3 zlaté
SUCHÁ n. PARNOU	vykonávanie všetkých prác v dolianskych vinohradoch vrátane obračky a odvážania muštu na hrad, za kopačku a prešovanie dostávali poddaní po 3 zlaté
JABLONEC	vykonávanie všetkých prác v dvoch 2/8-vých dubovianskych vinohradoch (spolu s poddanými z Kaplnej a Vištuku) vrátane obračky a odvážania muštu na hrad, za kopačku a prešovanie poddaní dostávali po 2 zlaté
BUDMERICE	vykonávanie všetkých prác v dvoch 2/8-vých dubovianskych vinohradoch vrátane obračky a odvážania muštu na hrad, za kopačku a prešovanie poddaní dostávali po 2 zlaté

Vinohradnícke poplatky poddaných podľa urbára z roku 1598	
ČASTÁ	sudové, tzv. Khuffengaab, t. j. 2 denáre od každého okovu vína
DOEANY	sudové, tzv. Khuffengaab, t. j. 2 denáre od každého okovu vína
DOLNÉ OREŠANY	sudové, tzv. Khuffengaab, t. j. 2 denáre od každého okovu vína
KLČOVANY	sudové, tzv. Khuffengaab, t. j. 2 denáre od každého okovu vína
BOHDANOVCE	sudové, tzv. Khuffengaab, t. j. 2 denáre od každého okovu vína
ŠELPICE	sudové, tzv. Khuffengaab, t. j. 2 denáre od každého okovu vína
ZVONČÍN	sudové, tzv. Khuffengaab, t. j. 2 denáre od každého okovu vína
SUCHÁ n. PARNOU	sudové, tzv. Khuffengaab, t. j. 2 denáre od každého okovu vína
DLHÁ	sudové, tzv. Khuffengaab, t. j. 2 denáre od každého okovu vína
KOŠOLNÁ	sudové, tzv. Khuffengaab, t. j. 2 denáre od každého okovu vína
BOROVÁ	sudové, tzv. Khuffengaab, t. j. 2 denáre od každého okovu vína
ŠTEFANOVÁ	sudové, tzv. Khuffengaab, t. j. 2 denáre od každého okovu vína
BUDMERICE	sudové, tzv. Khuffengaab, t. j. 2 denáre od každého okovu vína dorobeného za hranicami panstva modranská dávka, tzv. Modergaab, t. j. 4,5 denára za každý dovezený okov vína, dorobeného mimo hraníc červenokamenského panstva
JABLONEC	sudové, tzv. Khuffengaab, t. j. 2 denáre od každého okovu vína modranská dávka, tzv. Modergaab, t. j. 4,5 denára za každý dovezený okov vína, dorobeného mimo hraníc červenokamenského panstva
KAPLNÁ	sudové, tzv. Khuffengaab, t. j. 2 denáre od každého okovu vína modranská dávka, tzv. Modergaab, t. j. 4,5 denára za každý dovezený okov vína, dorobeného mimo hraníc červenokamenského panstva
VIŠTUK	sudové, tzv. Khuffengaab, t. j. 2 denáre od každého okovu vína modranská dávka, tzv. Modergaab, t. j. 4,5 denára za každý dovezený okov vína, dorobeného mimo hraníc červenokamenského panstva
DUBOVÁ	sudové, tzv. Khuffengaab, t. j. 2 denáre od každého okovu vína

Vinohradnícke naturálne dávky poddaných podľa urbára z roku 1598	
ČASŤA	mestečkové, tzv. Markhtwein, t. j. 20 okovov vína ročne
	povinný výčap 250 okovov vína
	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne
	vtáčí cenzus, tzv. Vöglzins v množstve 100 škodných vtákov odovzdával na hrad hájnik
	cirkevný desiatok z vinohradov pri dome (Hoffweingarten)
DOĽANY	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne
	cirkevný desiatok z vinohradov pri dome (Hoffweingarten)
	povinný výčap 100 okovov vína
	mestečkové, tzv. Markhtwein, t. j. 20 okovov vína ročne
	vtáčí cenzus, tzv. Vöglzins v množstve 100 škodných vtákov odovzdával na hrad hájnik
DOĽNÉ OREŠANY	mestečkové, tzv. Markhtwein, t. j. 20 okovov vína ročne
	povinný výčap 150 okovov vína
	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne
	cirkevný desiatok z vinohradov pri dome (Hoffweingarten)
	vtáčí cenzus, tzv. Vöglzins v množstve 100 škodných vtákov odovzdával na hrad hájnik
KLČOVANY	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne
	cirkevný desiatok z vinohradov pri dome (Hoffweingarten)
	povinný výčap 100 okovov vína
BOHDANOVCE	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne
	povinný výčap 80 okovov vína
ŠELPICE	povinný výčap 100 okovov vína
	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne
ZVONČÍN	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne
	povinný výčap 100 okovov vína
SUCHÁ n. PARNOU	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne
	povinný výčap 150 okovov vína
DLHÁ	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne
	povinný výčap 100 okovov vína
KOŠOLNÁ	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne
	povinný výčap 100 okovov vína
BOROVÁ	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne
	povinný výčap 20 okovov vína
ŠTEFANOVA	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne
	povinný výčap 30 okovov vína
BUDMERICE	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne
	povinný výčap 200 okovov vína
JABLONEC	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne
	povinný výčap 70 okovov vína
KAPLNÁ	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne
	povinný výčap vína v neobmedzenom množstve
VIŠTUK	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne
	povinný výčap 250 okovov vína
DUBOVÁ	zemepánsky deviatok a cirkevný desiatok z viníc v extraviláne
	povinný výčap 20 okovov vína

Práce poddaných podľa urbára z roku 1598	
ČASTÁ	<p>poddaní pracujú v troch častianskych vinohradoch- na 7 osminách in Gespött, na 1 jednej osmine vo vinohrade Voglsinger a na 2 osminách in Nächtkhen, vykonávajú všetky práce okrem kopačky</p> <p>zväzanie desiatkového a deviatkového vína na hrad alebo na iné miesto na panstve</p>
DOĽANY	<p>zväzanie desiatkového a deviatkového vína na hrad alebo na iné miesto na panstve</p> <p>poddaní pracujú na 5 osminách vo vinohrade in Jüngenber, vykonávajú všetky práce okrem kopačky</p>
DOĽNÉ OREŠANY	<p>poddaní pracujú vo vinohrade Scheüben na 3 štvrtinách, vykonávajú všetky práce okrem kopačky</p> <p>zväzanie desiatkového a deviatkového vína na hrad alebo na iné miesto na panstve</p>
KLČOVANY	<p>poddaní pracujú na 2,5 osminách vinohradu in Pirschuern, vykonávajú všetky práce okrem kopačky</p> <p>zväzanie desiatkového a deviatkového vína na hrad alebo na iné miesto na panstve</p>
BOHDANOVCE	<p>poddaní pracujú na dvoch osminách vo vinohradoch dolnoorešianskych viničných vrchov</p> <p>zväzanie desiatkového a deviatkového vína na hrad alebo na iné miesto na panstve</p>
ŠELPICE	<p>poddaní pracujú vo vinohrade Spiegl v Suche nad Parnou na dvoch osminách, vykonávajú všetky práce okrem kopačky</p> <p>zväzanie desiatkového a deviatkového vína na hrad alebo na iné miesto na panstve</p>
ZVONČÍN	<p>poddaní pracujú vo vinohradoch in Jungenber a in Khreiskhoss na jednej štvrtine, vykonávajú všetky roboty okrem kopačky</p> <p>zväzanie desiatkového a deviatkového vína na hrad alebo na iné miesto na panstve</p>
SUCHÁ n. PARNOU	<p>poddaní pracujú na 3 osminách in Jungenber, in Spiller na 1 šetnástine a in Liechtdkhen na 1 šestnástine , vykonávajú všetky práce okrem kopačky</p> <p>zväzanie desiatkového a deviatkového vína na hrad alebo na iné miesto na panstve</p>
DLHÁ	<p>poddaní pracujú na dolianskom vinohradníckom vrchu, vo vinohrade Zwickle na 2 osminách a vo vinohrade Satz na 1 osmine, vykonávajú všetky práce okrem kopačky</p> <p>zväzanie desiatkového a deviatkového vína na hrad alebo na iné miesto na panstve</p>
KOŠOLNÁ	<p>poddaní pracujú vo vinohrade Lautzner na dolianskom vrchu na 2 osminách, vykonávajú všetky práce okrem kopačky</p> <p>zväzanie desiatkového a deviatkového vína na hrad alebo na iné miesto na panstve</p>
BOROVÁ	<p>poddaní pracujú v chotári Borovej na dvoch osminách, vykonávajú všetky práce okrem kopačky</p> <p>zväzanie desiatkového a deviatkového vína na hrad alebo na iné miesto na panstve</p>
ŠTEFANOVÁ	<p>poddaní robotujú na 3 osminách vo vinohrade v chotári Štefanovej a na časti vinohradu pri Častej, vykonávajú všetky práce okrem kopačky</p> <p>zväzanie desiatkového a deviatkového vína na hrad alebo na iné miesto na panstve</p>
BUDMERICE	<p>poddaní pracujú v dvoch vinohradoch patriacich k Dubovej, in der Mitterschidung sú tri osminy a vo vinohrade Schrekhnberg tiež tri osminy, poddaní vykonávajú všetky práce okrem kopačky</p> <p>zväzanie desiatkového a deviatkového vína na hrad alebo na iné miesto na panstve</p>
JABLONEC	<p>poddaní pracujú v dvoch vinohradoch- na 1 osmine vo vinohrade Manderer a na jeden a pol osminovej časti vinohradu Kholgraben, vykonávajú všetky práce okrem kopačky</p> <p>zväzanie desiatkového a deviatkového vína na hrad alebo na iné miesto na panstve</p>
KAPLNÁ	<p>poddaní pracujú v dvoch vinohradoch, im Viertel na jednej osmine a vo vinohrade Hanns Reitter tiež na jednej osmine, vykonávajú všetky práce okrem kopačky</p> <p>zväzanie desiatkového a deviatkového vína na hrad alebo na iné miesto na panstve</p>
VIŠTUK	<p>poddaní pracujú v troch dubovianskych vinohradoch, v Mitterschidung a Zwickl na tri a pol osminách, v ostatných dvoch vinohradoch v Oberschidung, Khurtz a Gwolekhen na troch osminách, vykonávajú tu všetky práce okrem kopačky</p> <p>zväzanie desiatkového a deviatkového vína na hrad alebo na iné miesto na panstve</p>
DUBOVÁ	<p>poddaní pracujú vo viniči Luginslandt na dva a pol osmine, vykonávajú všetky roboty okrem kopačky</p> <p>zväzanie desiatkového a deviatkového vína na hrad alebo na iné miesto na panstve</p>